

- М.: «Наука», 1989, 1999. – Т. I-III. – 768, 744, 560 с.
22. Рол Д. Генезис цивилизації. – М.: «Эксмо», 2002. – 480 с.
23. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. – М.: «Наука», 1981. – 606 с.
24. Сафронов В. А. Индоевропейские прародины. – Горький: Волго-Вятское кн. изд-во, 1989. – 398 с.
25. Силенко Лев. Мага Віра. – Нью-Йорк та ін.: «ОСІДУ РУНВіри», 1979. – 1428 с.
26. Славянские Веды / составитель и комментатор Асов А. И. – М.: «ФАИР-ПРЕСС», 2003. – 704 с.
27. Тороп В. Древнейшие известия о Руси. – М.: Изд. «Русс. истор. об-ва», 1997. – 51 с.
28. Трубачев О. Н. Indoarica в Северном Причерноморье. – М.: «Наука», 1999. – 320 с.
29. Трубачев О. Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. – М.: «Языки слав. к-ры», 2004. – Т. 1-2. – 800, 664 с.
30. Шилов Ю. О. Джерела витоків української етнокультури. – К.: «Аратта», 2002. – 272 с.
31. Шилов Ю. О. Давня історія України у контексті світової цивілізації. Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2007. – 280 с.
32. Шилов Ю. А. Основы славянской цивилизации. – М.: «Осознание», 2008. – 784 с.
33. Шилов Ю. О. Аратта за «Ведою словена» і пам'ятками трипільської культури та іншими науковими джерелами. – К.: «Аратта», 2010. – 118 с.
34. Шилов Ю. А. СПАС: Коледа и Христос. – К.: «Аратта», 2011. – 30 с.
35. Flying Eagle & Whispering Wind. Atlantis Motherland. – Pukalani-Maui, 2003. – 168 p.
36. Ursulescu N., Dergacev V., Shilov Y. Cucuteni-Tripillia: a Great Civilization of Old Europe // Catalogue. – Rome-Vatican, 2008. – 278 p.

Людмила Шлєіна

Мова у контексті глобалізації

Досліджено вплив глобалізаційних процесів на мовні відносини як в окремих державах, так й у світі в цілому, визначено такі наслідки глобалізації, як американізація, проблеми збереження етномовної ідентичності, пошуку мов міжнаціонального спілкування в процесі політичного, економічного, кроскультурного діалогу. Зроблено акцент на векторах державного регулювання мовних відносин в умовах глобалізації.

The article researches the influence of globalization processes on language relations in separate countries and in the whole world; such consequences of globalization as Americanization, problems of language identity conservation, lookup for languages of international communication in the process of political, economic and cross-cultural dialogue are defined. The vectors of state regulations of language relations under the globalization conditions are examined.

Наприкінці ХХ ст. до політичного лексикону стрімко ввійшов новий термін «глобалізація» (від англ. globalization), яким стали активно послуговуватися політики, вчені, журналісти на різних континентах планети. Він привніс з собою нове поняття, що узагальнює явища планетарного масштабу, пов'язані з розширенням транснаціональних обмінів в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства. Інформаційний продукт як основний продукт суспільства третього тисячоліття відіграє вирішальну роль у тому, що прийнято називати глобалізацією. Її часто визначають як процес побудови глобального суспільства, хоча це – не єдине тлумачення терміна, на чому зупинимося нижче. Довкола нового терміна-поняття одразу формувалося концептуальне поле, про наявність якого в українській, так само як і в інших європейських мовах, засвідчує цілий ряд логічно підпорядкованих термінів-понять, зокрема «глобалізм» – «антиглобалізм», «глобаліст» – «антиглобаліст», «глобальний виклик», «глобальна проблема», «глобальна криза», «глобальна катастрофа», «глобальний клімат», «глобальне потепління», «глобальна перспектива», «глобальна стратегія», «глобальне суспільство – світова спільнота», «глобальна мова» тощо. Як бачимо, у межах поля по-своєму виявляються синонімія та антонімія термінів, які відображають різні точки зору на розглядане явище. Хоча термін «глобалізація» вже встиг

стати інтернаціональним, його ще досить важко знайти в енциклопедичних словниках. Так, наприклад, український «Універсальний словник-енциклопедія» (1999 р.) не фіксує цього поняття. Немає його і у Великому англійському словнику Вебстера (1993р.). Французька енциклопедія «Лярусс» подає таке тлумачення терміна: «факт поширення в усьому світі, набуття світового характеру». Очевидно, було б передчасним говорити про однозначність тлумачення терміна, тим більше, що сьогодні чимало людей дотримуються антиглобалістських поглядів, уважаючи, що глобалізація є, по суті, сучасною формою неокolonізації. Не поділяючи таких крайніх поглядів, дозволимо собі зупинитися на деяких лінгвокультурних аспектах цієї проблеми для того, щоб відповісти на такі запитання:

1. Як позначається глобалізація на мовно-культурній ситуації у світі?
2. Які наслідки цього процесу впливають на поведінку мовної особистості й мовної спільноти?
3. Якою має бути державна політика в сфері мови й культури за умов глобалізації?

Метою статті є дослідження впливу глобалізаційних процесів на мовну політику, мовні відносини, а також значення консолідуючої ролі мови як елемента міжетнічних відносин і системи міжнародної кроскультурної комунікації.

Глобалізація - і як феномен, і як аналітична парадигма - має з мовою, процесами мовного розвитку, цілий комплекс відносин політико-

лінгвістичного характеру. Сама природа глобалізації має загально визнану інформаційну, комунікативну складову, яка не існує поза мовним середовищем і мовними засобами. Відмінності у її інтерпретації здебільшого стосуються місця цієї складової в ієрархії виявів глобалізації, зокрема співвідношення з фінансово-економічними, політичними, соціокультурними складовими: одні вчені та експерти надають інформаційним аспектам глобалізації другорядну роль, інші висувають їх на перше місце.

Вплив глобалізації на мови, лінгвополітичну практику, мовну політику був предметом уваги різних вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема Б. Ажнюка [1], В. Алпатова [2], А. Гальчинського [3], Е. Заграви [4].

Л. Нагорної [11], Я. Радевича-Винницького [14]. У науці державного управління за таким непрямом регулювання мовних відносин не вивчалось. Роль державної мови як чинника національної безпеки в умовах посилення процесів глобалізації розглядалось І. Лопушинським [7].

Дослідники вказують на ускладнення ідентифікаційних процесів в умовах глобалізації. З одного боку, формується щось на зразок глобальної ментальності, поширюються схожий спосіб життя, стандарт поведінки, ціннісні та мовні уподобання. З іншого боку, інтенсифікується процес утвердження народами групової, територіальної, етнічної ідентичності. Природний у своїй основі, він часто набуває хворобливих форм, супроводжується тенденціями до відокремлення [11, с.140]. А. Гальчинський акцентує увагу на тому, що глобалізація впливає на зближення культур та національну ідентичність людей. Проте зазначає, що таке зближення «ніякою мірою не означає формування будь-яких уніфікованих, кимсь нав'язаних стандартів. Формула глобального суспільства базується на протилежному - зближення культури не шляхом універсалізації, а навпаки - на основі саморозвитку і самозбагачення» [3, с. 276]. Щодо збереження національної ідентичності, то, на думку А. Гальчинського, це «одна з принципових ознак індивідуалізації суспільного прогресу, особливо глобального розвитку, його персоніфікації та олюднення. Це водночас і системна прерогатива глобального суспільства» [3, с. 276].

На тлі й під впливом глобалізації по-новому актуалізується проблематика ідентичності, зокрема етнокультурної та етномовної. Глобалізація робить виклик ідентичності, що існувала раніше, об'єктивно впливає та трансформує етномовні реалії. Як зауважує російський дослідник М.Льїн, «помітне посилення взаємопов'язаності світу через взаємопроникнення окремих його фрагментів (просторових, демографічних, мовних, культурних, політичних, економічних тощо) є поки що не результатом, а лише «обіцянку»

глобалізації», і далі: «За всієї об'єктивності єдності світу його фрагментація – від екологічної та етнічної до цивілізаційної і соціально-класової – досі зберігається, а подекуди навіть загострюється через залучення до глобального контексту» [5, с. 188]. Ці твердження засвідчуються думками інших дослідників. Як зазначає Е. Заграва, якщо раніше одні нації завойовувалися, придушувалися іншими, то в умовах сьогодення глобальний, безликий, технократичний світ загрожує самому існуванню націй як окремих спільнот людей, що мають свої духовно-культурні ознаки та прикмети, й спільне, окреме від інших націй, господарство. Уся історія націй - це боротьба з іншими націями за волю, за домінування, за переваги, за першість [4, с. 5]. При цьому глобалізація впливає й на лінгвополітичну практику, її концептуальні засади, методи здійснення й перспективи, оскільки на тлі етнопроцесів є вірогідність зростання мовних конфліктів. Близькою до останньої є думка Я. Радевича-Винницького, який зазначає, що глобалізація хоча й породжується науково-технічними досягненнями економіки, інформатизації, зв'язку, транспорту, тобто орієнтована на матерію, на тіло, але намагається охопити також сферу духу, культуру, анаціональна за своєю природою, вона нівелює національні культури [13, с. 6]. Завдяки створенню глобальної інформаційнокультурної інфраструктури сам процес формування потреб, смаків, стандартів поведінки набуває міжнародного, транскультурного характеру. Л. Нагорна зауважує, що «суспільний прогрес тепер визначається не стільки природними ресурсами й наявністю дешевої робочої сили, скільки процесом нагромадження знань і науковими інноваціями, які у кінцевому підсумку забезпечують нагромадження капіталу. Розвиток комп'ютерних технологій, електронних баз даних, поєднання звуку та візуальних образів перетворили й мову, й знання у різновид товару. Глобальна інформатизація, з одного боку, тягне за собою уніфікацію масової свідомості, а з другого - розхитує національну ідентичність. Звукує простір національної ідентичності й інформаційний імпорт символів, образів, понять, не закорінених у національний ґрунт.» [11, с. 103] Б. Ажнюк однією з визначальних рис глобалізації називає інформаційну відкритість, а отже, й інформаційну присутність чужоземних учасників у тих формах суспільного життя, які вона зачіпає. Вчений зауважує, що «мова стала не просто активним учасником товарообміну, але й частиною товару. Це видно на прикладах періодичних видань, аудіо-, відео- та книжкової продукції, комп'ютерних ігор, концертної діяльності російських естрадних виконавців на просторах СНД, русифікації та англізації репертуару деяких українських виконавців (Т. Повалій, Ані Лорак, О. Пономарьова та ін.), які гастролюють в Україні й поза її межами, тощо.

Таким чином, глобалізація як наслідок революційних змін в інформаційній і комунікативній сферах з обов'язковістю зачіпає мовне життя країн, які зазнають її впливу [1]. В. Максименко виходить з того, що «глобальний світ» є глобальним передусім «завдяки стрімкому розвитку інформаційної (телекомунікативної) революції, у тому числі мережевих технологій. Саме через розвиток інформаційних технологій світ став комунікативно тісним, доступним, проникним як ніколи раніше. Тим самим в останній третині ХХ століття досягнуто принципово нового рівня комунікативного охоплення планети» [9, с. 92]. Так само, як ставлення до глобалізації в цілому відбиває поляризовані позиції її прихильників і опонентів, оптимістів і скептиків, контрарними є й думки щодо мовного компоненту глобалізації. Одні вбачають у глобалізації обнадійливі перспективи, що відкривають інтелектуальні й освітні горизонти, пов'язані з поширенням спільної для всіх мови - засобу міжнародного спілкування і співробітництва. Інші вважають, що глобалізація становить загрозу багатомовності, культурній та етномовній багатоманітності світу. Процеси, що відбуваються в умовах глобалізації, потребують розроблення нового погляду на роль мови і культури в політичному житті суспільства на рівні окремої держави, регіону й світу в умовах взаємозалежності. Мова – це унікальна характеристика людського суспільства. Вона акумулює досвід поколінь, є засобом соціалізації та інструментом урегулювання суспільних, міжетнічних і міжнаціональних відносин. Мова відображає особливості політичної культури суспільства, яка змінюється від покоління до покоління разом з її носіями, трансформується через систему ідеологічних уявлень, норм і цінностей, що закріплюють політичний досвід. Мова потужно впливає на перебіг соціально-політичних процесів і має значний регулятивний потенціал. Поряд з економічними та політичними чинниками мова є важливим чинником цілісності нації й нормального функціонування держави. Консолідує суспільство, спільна мова стимулює розвиток стійких політичних, економічних, культурних зв'язків на рівні світової спільноти. За своєю природою глобалізація є космополітичною. Неодмінним її супутником у більшості країн є дво- чи багатомовність. Ці явища виникають унаслідок інформаційної інтервенції через телебачення й радіо, пресу, маскультуру, інтернет. Можливості російськомовного та англійськомовного ринків для ЗМІ та продуктів масової культури є надзвичайно привабливими. Глобалізаційні впливи стають дедалі помітнішими в системі освіти, чому сприяє й зростання ролі інтернету в освіті, значення інформатики та англійської мови в освітньому процесі, поширення систем дистанційного навчання й інтернет-тестування тощо. Глобалізація загострює боротьбу за домінування в

інформаційному просторі. Йдеться про суперництво не тільки між медіа-концернами, а й між національними мовами. Наприклад, на функціональну нішу російської мови в Україні стала претендувати не тільки українська, а й англійська мова. Причиною зміни лінгвістичної екології на користь англійської мови є так званий інформаційний імперіалізм, який набрав потужності з появою глобальної інформаційної мережі Інтернет і подальшим розвитком науково-технічного прогресу. Проте роль англійської мови в умовах глобалізації набуває різних оцінних інтерпретацій: від визнання ефективності її використання до вкрай негативного ставлення до неї як до мови, яка «вбиває» національні (етнічні) мови. Вплив англійської мови на українську мову позначається на мовленнєвій діяльності, мовній свідомості українців й на самій системі української мови. Співіснування трьох національних кодів, їх часте «перемикання», спорадичне змішування та значна інтенсивність міжмовних запозичень розхитує мовну норму, знижує поріг чутливості до її порушень. Як слушно зауважує Б. Ажнюк, в українську мову проникають не тільки англійські ідіоми, слова, елементи значення, а й поодинокі елементи англійської граматики. Зокрема набуває поширення атрибутивне використання іменника в препозиції до означуваного слова: UMC магазин, інтернет-кафе, Торчин продукт, горілка «Гетьман» класу тощо. Розхитуючи мовну норму і дестабілізуючи мовне життя, глобалізація дає значний імпульс для оновлення й розвитку української мови, зростання її ресурсу й розширення функціональної сфери [1]. Про надмірне й безпідставне вживання іноземних слів свідчить і Б. Олійник: «Незалежна Україна за кілька років уже встигла прихопити з англійської кілька тисяч слів, що межує з прямим витісненням корінних українських слів американізмами. Прислухайтесь: лізінг, факторинг, франчайзинг, факс, ксерокс, принтер, картридж, вінчестер, степлер. Жоден завойовник так тріумфально не полонив наші вулиці, причому без найменшого нашого спротиву» [12, с. 30, 31]. Найбільш поширені світові мови можуть також конкурувати у відносинах «мова-донор і мова-реципієнт». У цьому разі аспектом мовного регулювання держави стає проблема запозичень, тобто проблема визначення міри допустимості або неприйнятності цих запозичень. Йдеться про політико-правове реагування на тенденції лексичного запозичення зі світових мов.

Глобалізація по-новому і з особливою силою актуалізує суперечливе співвідношення двох фундаментальних чинників впливу на розвиток мови й здійснення мовної політики. З одного боку, це потреба взаєморозуміння, з іншого - потреба збереження ідентичності. В умовах глобалізації посилюється суперечливий взаємовплив:

по-перше, інструментальних, комунікативних функцій мови і відповідних векторів мовної

політики;

по-друге, феноменів, пов'язаних з етнокультурним самовираженням, збереженням і розвитком самобутності; інтенсифікуються етнопроцеси, внаслідок чого зростає вірогідність мовних конфліктів.

Одним із основних виявів глобалізації в мовноінформативному просторі є американізація. За таких умов здійснення мовної політики України з обов'язковістю має передбачати постійну державну підтримку обов'язкового вивчення всіма громадянами державної мови як консолідуючої в багатомовній країні; сприяння збереженню й розвитку міноритарних мов, носії яких мешкають в Україні; створення умов для обов'язкового і якісного вивчення іноземних мов, особливо мов міжнародного спілкування, передусім через мережу навчальних закладів; прийняття рішень уповноваженим державним органом з мовних питань щодо офіційного вживання іноземних слів, особливо в назвах установ, підприємств, організацій, торговельних марок, рекламі тощо, і передбачення адміністративних і господарських санкцій за їх порушення.

1. Розмова з Богданом Ажнюком [Електрон. ресурс] // Українознавство [електрон. наук. фах. журн.]. – Режим доступу:

<http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=630>.

2. Алпатов В. М. 150 языков и политика. 1917–2000. Социолінгвістическіе проблемы СССР и постсоветского пространства / В. М. Алпатов. – М.: КРАФТ+ИВ РАН, 2000. – 224 с. 3. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: наук. вид / А. С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с. 4. Заграва Е. Глобалізація і нації / Е. Заграва. – К.: Фенікс, 2002. – 64 с. 5. Ильин М. В. Стабилизация развития / М.В. Ильин // Мегатренды мирового развития: сб. статей / под ред. М.В. Ильина, В.Л.Иноземцева – М., 2001. – С. 183–191. 6. Кристалл Д. Английский язык как глобальный / Д. Кристалл. – М.: Изд-во «Весь мир», 2001. – 185 с. 7. Лопушинський І. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти: досвід, проблеми та перспективи: моногр. / І. Лопушинський. – К.–Херсон: Олдіплюс, 2006. – 456 с. 8. Лукьянчикова В.Н. Литературный email-проект / В. Н. Лукьянчикова // ИЯШ. – 2003. – № 1. – С. 18–22. 9. Мельник Ю.В. Языковая глобализация / Ю. Мельник // Глобалистика. Энциклопедия. – М: Альпина Паблишер, 2003. – 1621 с. 10. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика / Л. Нагорна. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с. 11. Огреніч Н. Державна мова як чинник національної безпеки / Н. Огреніч // Вересень. – 2003. – № 1 (23). – С.50–56. 12. Радевич-Винницький Я. Глобалізація і мовно-інформаційний простір в Україні / Я. Радевич-Винницький // Визвольний шлях. – 2006. – Берез. – С. 6–17.

Рецензії

Ірина Бунакова

Дослідження репрезентації архетипів у гендерних стереотипах української культури в монографічному дослідженні Грабовської І. М., Купцової Т. А., Талько Т. М. «Репрезентація архетипів у гендерних стереотипах української культури» – К.: Видавець: ПП Лисенко М.М., 2012. – 196 с.

Монографія колективу українських дослідників присвячена актуальним проблемам і розкриває один із малодосліджених аспектів вітчизняної культури: особливості виявлення культурних архетипів у гендерних стереотипах, які сформувалися в межах конкретних історичних епох, функціонували і нині функціонують в українському суспільстві.

Автори проаналізували широкий спектр літописної, філософсько-богословської, філософської та психоаналітичної літератури, а також доробок зарубіжних та вітчизняних дослідників теорії гендеру, феміністичної критики, гендерної психології. Складність поставленої проблеми та потреби забезпечення відповідної методологічної бази дослідження дійсно потребували залучення широкого кола дослідницької літератури, всі коментарі до якої подано з позицій концептуального авторського підходу, узагальненого у висновках.

Гендерно-рольова диференціація суспільного життя розглядається авторами через призму аналізу

духовних продуктів культури за допомогою історико-філософських методологій у їх поєднанні, і, на наш погляд, досить вдалому, із теорією архетипів К. Г. Юнга й постюнганців та гендерними методологіями.

У рецензованій роботі стереотипи фемінного й маскулітного розглянуто крізь призму світоглядних, сенсожиттєвих проблем, межових екзистенціалів людського буття.

Автори слушно зазначають, що сформоване у ХХІ столітті нове відношення до традиційного патріархатного способу соціалізації статі вимагає принципових змін у підходах до формування гендерної системи суспільства, яка нині намагається засновуватися на принципах паритетної демократії, що спростовують есенціалістські уявлення про фемінне та маскуліне. Слушно зауважується, що визначення альтернатив розвитку українського суспільства потребує дослідження глибинних онтологічних причин існування патріархатних гендерних відносин у суспільстві.